

Մաղիմական ժամանակագրություն
1914-1918

Նորայր Արք. Պողոսեան

Գեորգ Ե. Կաթողիկոսը 1914, Փետրուար 14-ի կոնդակով կը հրամայէ անգործադիր թողուլ՝ Երուսաղէմի արքայական պալատէան ատեն Կ. Պոլսոյ մէջ կազմուած Նոր Կանոնագիրը իբրև ապօրինի:

Մաղարիա Արք. Օրմանեան Երուսաղէմ կը հասնի 1914, Մայիս 6/19-ին, Երեքշաբթի օրը իբրև լիագոր պատուիրակ, Ազգ. Պատրիարքարանի կողմէն Գեորգ Կիւրէղեանի եւ Վահան Թէքէեանի հետ, Երուսաղէմի խնդիրը կարգադրելու եւ վերջացնելու յանձնարարութեամբ: Իրեն կը յատկացուի Յորենաբաղի վրայ եղող, Կիրակոս Պատրիարքէ շինուած յարկաբաժինը (Կիրաշէն): Իբրև հոգածու կը կարգուի Սահակ Վրդ. Աստուածատուրեան՝ բնութեամբ հեզահամրոյր եւ աշխատունակ անձ մը:

1914, Մայիս 19-1 Յունիս.- Օրմանեան կը սկսի շարքական ազատ դասախօսութիւններ ընել, միւր ունենալով Հայ Եկեղեցոյ պատմութիւնն ու զարդապետութիւնը:

Համաշխարհային Ա. Պատերազմը կը ծագի 1914, Յուլիս 20-ին:

1914, Սեպտեմբեր 9-ին, Թուրքիա կը ջնջէ *զարիքիլասիոնները* (պայմանագիրները), որ մեծ ուրախութեամբ կը տօնուի մայրաքաղաքին եւ գաւառներու մէջ: Կը խորհուի օրէնքով մը ազգային տօներու կարգն անցնել Սեպտեմբեր 9-ը:

Թրքական մարտանաւերը, 1914 Նոյեմբեր 2-ին, ռմրակոծելով ռուսական ծովեզերքները, ազդանշանը կու տան ռուս եւ քրքական պատերազմին:

Շովային նախարար Դէմալ Փաշա Երուսաղէմ կը հասնի 1915, Յունուար 4-ին:

Դէմալ Փաշա կ'որոշէ, Յունուար 20-Փետրուար 2-ի գիշերը մէկ կողմէն յանկարծակի յարձակում մը կատարել Իսմաիլիէի վրայ, եւ քալել Սուեզի վրայ:

Սահակ Կրդ. Խապայեան, Յունիս 13 թուականով, Չորրորդ Բանակի Հրամանատար Դէմալ Փաշային ընդարձակ հեռագիր մը կու տայ Հալէպէն՝ բողոքելով Հայ տարագիրներուն վիճակուած անասելի տառապանքներու դէմ:

1915-ի ամառը, կառավարութեան հրամանով, կը փակուի Ս. Յակոբեանց տպարանը:

1915 ի աշնան վերջերը Դէմալ Փաշա կը գրէ թէ աւելի յարմար կը նկատէ տարագրող Հայերը հաստատել Գոնիա, Անգարա եւ Գասթնուրնի նահանգներուն ներսերը քան թէ դրկել Միջագետք:

1915-ի Հոկտեմբեր 31-13 Նոյեմբերի գիշերը անակնկալօրէն Ս. Յակոբ կը ժամանէ Կիլիկիոյ կաթողիկոս՝ Սահակ Խապայեան, իբրև տարագիր: Իր Երուսաղէմ բնակիլը արտօնուած էր Չորրորդ Բանակի Հրամանատար եւ Շովային Նախարար Ահմէտ Դէմալ Փաշայի կողմէ:

1915 Նոյեմբերի սկիզբը Ատանայէն Երուսաղէմ կը Հասնին 15-20 ընտանիքներ, զորս Ատանայէն դրկած էր Չորրորդ Բանակի Հրամանատար Դէմալ Փաշան, իրեն նախաձեռնութիւնները ըլլալուն համար:

1916 Մայիսի վերջերը, Դէմալ Փաշան, իր Երուսաղէմ այցելելուն առթիւ, մասնաւոր տեսութեան մը համար, իր մօտ կը հրաւիրէ Խապայեան Սահակ Կաթողիկոսը եւ անոր կը յայտարարէ «Չենք ուզեր որ մեր բշխմանիւն հպատակ եղող Կաթողիկոս մը մեր տէրութեան սահմաններուն մէջ ապրող Հայերուն հոգեւոր պետը ըլլայ»:

1916 Յունիսին, Հիւսէյն, Մաքքէի մեծ շէրիֆը, կ'ապստամբի Թուրքիոյ դէմ, եւ կը

դառնայ Հիմազի քաղաքը:

1916 թուականի ամառուան սկիզբը ճեմալ Փաշա կ'այցելէ Պատրիարքարան և կ'ընդունուի իշխանավայել պատիւներով:

1916 Յուլիս 15-28-ը տարազիր Հայ Հոգևորականներ կ'աքսորուին Թաֆիլէ աւանին մօտ գտնուող Պուսէյրա գիւղը:

Նախ քան Օգոստոս, Ահմէտ ճեմալ փաշան, հանրային պարտեզ մը կ'ազմակերպելու նպատակով, կը գրաւէ Ս. Յակոբեանց Վանքին դիմացը, պարիսպէն ներքև գտնուող վանքապատկան ընդարձակ գետինը:

1916 Յուլիս 19-1 Օգոստոսին թուրքերը կը հրատարակեն նոր օրէնք մը, որով Հայոց Սահմանդրութիւնը կը ջնջուի, Աղթամարի Կաթողիկոսութիւնը, Պոլսոյ և Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնները կը միացուին Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեանը, և Սահակ Կրդ. Խապայեան կը կոչուի այդ պաշտօնին, արքունիստ ունենալով Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց վանքը:

Օրմանեանի Երուսաղէմի պաշտօնավարութիւնը վերջ կը գտնէ 1916, Օգոստոս 6-19, և Սահակ Կաթողիկոս Պատրիարքարան փոխադրուելով կը ձեռնարկէ իր նոր պաշտօնին:

1916 Օգոստոս 8-21 Ներքին Գործոց նախարարութենէն հրաման կու գայ որ Օրմանեան Սրբազան երեք օրէն պէտք է Երուսաղէմէն մէկնի և Դամասկոս բնակի:

Կատարուած կրկնակի դիմումներուն վրայ, Օգոստոս 17-30 Ներքին Գործոց Նախարարէն կառավարութեան և ճեմալ Փաշայէն Կաթողիկոսին հեռագիր կու գայ որ Օրմանեան Կրնայ Վանքին մէջ մնալ յԵրուսաղէմ:

1916 Սեպտեմբեր 13-ին Պոլիսէն Երուսաղէմ կը դրկուին Արմաշի Դպրեվանքի տասներեք սաներ և կը միանան Ժառանգաւորաց Վարժարանի մէջ գտնուող միակ դասարանին:

1916 Հոկտեմբերի 17-ին ծնունդ կ'առնէ Հայկական Լեզէոնը, որ պիտի կռուէր Կիլիկիոյ ազատագրումին համար:

1917 Մարտ 31-13 Ապրիլ աքսորեալ Հայ քահանաներ կը վերադառնան Պուսէյրայէն:

Օրմանեանի ուսուցչական գեղումները կը դադրին 1917 Ապրիլ 12-25, երբ որ դպրանոցի աշակերտները, նոր օրէնքներու զօրութեամբ, զինուորագրուելու և մեկնելու կը պատրաստուին:

1917 Նոյեմբեր 2.- Լորտ Պարֆուր կը հրատարակէ յայտարարութիւն մը, որ հրեա-

ներուն կը խոստանար Ազգային Տուն մը Պաղեստինի մէջ:

1917 Նոյեմբեր 6-19 Սահակ Կաթողիկոս, Սինողական Եկեղեցականներու և Մաղաքիա Արք. Օրմանեանի հետ միասին, կը տարուի Դամասկոս: Մեկնելէ առաջ Վանքի կառավարութիւնը կը յանձնէ եռանձնեայ մարմնի մը, քաղկացած Լուսարարապետէ, Դաւիթ Ծ. Վրդ. Տէրտէրեանէ, իր փոխանորդ Գիւտ Եպս. Մխիթարեանէ ու Ելեւմտից Տեսուչէն՝ Ղևոնդ Վրդ. Մագսուտեան:

Օրմանեան 1917 Նոյեմբեր 15-28 Դամասկոսի մէջ կը ներկայանայ ընդհանուր հրամանատար Ահմէտ ճեմալ փաշային և կը յայտնէ իր տկար և հիւանդագին վիճակը: Ճեմալ փաշա կը խոստանայ Կ. Պոլիս դրկել և հանգստացնել:

1917 Դեկտեմբերի մէջ հրամանատար ճեմալ փաշան Դամասկոսի Առաջնորդարանը Վեհ. Կաթողիկոսին և Սինողականաց այցելութիւն կու տայ:

1917 Դեկտեմբեր 9. Անգլիացիք կը գրաւեն Երուսաղէմը:

1917 Դեկտեմբեր 18-ին, Եղիշէ Եպս. Չիլինկիրեան կը ստանձնէ Դամասկոսի Հայոց Առաջնորդութիւնը: Իր վրայ կը ծանրանան առօրեայ հոգերը աւելի քան 20.000 գաղթականներու, որոնցմէ օրական մինչև 20 հոգի կը մեռնին՝ մասամբ անօթութենէ:

1918 Մարտին Եգիպտոսի Առաջնորդ Թորգոմ Եպս. Գուշակեան մասնաւոր հրաւերով կու գայ Երուսաղէմ՝ նախագահելու զատկական հանդէսներուն:

1918 Մայիս 21. Զօրավար Սիլիկեան կը յաղթէ թուրքերուն, Սարտարապատի ճակատամարտին մէջ:

1918 Մայիս 28.- Հայաստան անկախութիւն կը յայտարարէ:

1918 Սեպտեմբեր 19-ին տեղի կ'ունենայ Արարայի հերոսական յարձակումը, ուր մեծ քաջութիւն կը ցուցադրեն Հայ կամաւորները՝ տալով քսաներեք նահատակներ:

1918 Հոկտեմբեր 30-ին Թուրքիա կը ստիպուի անձնատուր ըլլալ՝ առանց պայմանի:

1918 Նոյեմբեր 11, Զինադադար: Վերջ Համաշխարհային Առաջին Պատերազմին:

